

МИЛОВАН Р. СУБОТИЋ*
Министарство одбране
Институт за стратегијска истраживања
Београд

УДК 351.28:323(497.11)
Монографска студија
Примљен: 12.02.2013
Одобрен: 27.04.2013

ЕКСТРЕМИСТИЧКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ КАО ПРЕПРЕКА У (ПРЕ)ОБЛИКОВАЊУ ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА СРБИЈЕ

Сажетак: Полазећи од основних постулата идентитета (касније и политичког идентитета и политике признања), аутор истражује утицај екстремистичких тенденција у нашем друштву на (пре)обликовање политичког идентитета. Узрочно-последични однос екстремизма са политичким идентитетом манифестује се кроз једну од битних карактеристика екстремизма, а то је његово упорно трагање за неоформљеним, пољуљаним, или изгубљеним идентитетом. Како су као кључни узроци екстремизма означени недовршена урбанизација, специфични облици индустријализације, промена етнодемографске структуре друштва, наглашена склоност ка традицији и историји, те национална и културна маргиналност, лако се уочава да се српско друштво данас налази у скоро егземпларским условима за јачање екстремистичких тенденција. Анализирајући екстремистичке тенденције које су најизраженије у сфери десног екстремизма из различитих углова посматрања (правних, религијских, културолошких и сл.), аутор закључује како је суочавање са овом реалношћу од највећег значаја за (пре)обликовање политичког идентитета данашње Србије и један од услова за укључивање у савремене токове света и времена.

Кључне речи: политички идентитет, политика признања, насиље, десни екстремизам, религија, култура

Појам идентитета

Одрживост људског бића, како га је перципирао Аристотел, почива на основним принципима који су опште важећи и није их потре-

---

* milovan.subotic@mod.gov.rs

бно доказивати. Поред принципа контрадикције (немогуће је да се једном истом на исти начин једно исто одређење додаје и не додаје), те принципа искључења трећег (између контрадикторних ставова не може бити трећег), Аристотел уводи принцип идентитета према којем се све што је истинито мора потпуно са собом подударати. Бавећи се проблемом идентитета он је користио старогрчку именицу „таутос” која потиче од речи „аутос” (себе и сам), која је касније, након превођења на латински („*identitas*”) задобила смисао који је у значајној мери задржан до данашњих дана.

Угледни амерички социолог Роџерс Брубекер (*Rogers Brubaker*) својевремено је, на крајње експлицитан и критички начин, констатовао да је реч „идентитет” изазвала „капитулацију” друштвених и хуманистичких наука, те да је то имплицирало интелектуалну и политичку „цену”.¹ Да би предупредио констатовану непрецизност он је предложио да се уместо тог, вишезначношћу оптерећеног израза, употребљавају чак три појмовна одређења која су аналитички операционалнија, а то су заједничност, групност и повезаност.

Постоје схватања према којима је идентитет дат као такав (сам по себи) од тренутка појаве одређеног појединца или дате групе на друштвеној сцени. Примери таквог схватања су Хобсова (*Thomas Hobbes*) и Локова (*John Locke*) расправа о елементима личног идентитета са јасно израженим монистичким схватањем појма државе. На овакав начин перципиран појам идентитета претпоставља да појединац, друштвена група или држава имају одређене особине које су ограничене просторно и временски. Као еклатантан пример оваквог поимања идентитета може се узети држава која делује у сврху заштите претпостављених интереса нације а да би то могла да спроводи, неминовно мора бити организована на одређен и унапред дат („природан”) начин, својствен управо тој нацији и њеним особеностима. На овај начин нација се доживљава као један велики колективни организам. Егземплари оваквог схватања идентитета код нас налазе се у идеологији организација попут „Покрета 1389” „Образа” и сличних.²

Према другом схватању, идентитет се, као комплексна категорија, састоји од више чинилаца који заједнички конституишу одређеног акте-

---

¹ Опширније на тему непрецизности термина идентитет и нужности његове замене поменути појмовним одређењима у: *Brubaker Rogers, Au-delà de l'„identité”, Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 139, No. 1, 2001, pp. 66-85.

² Више о идентитету као категорији у монистичкој држави, као и о идентитету који се заснива на „саборности” у: Љ. Рајић, „Предуслови расправе о идентитету - Идентитет као основа транзиције”, Европски покрет у Србији, Београд, 2004, стр. 11-16

ра. Промишљање идентитета на овај начин, у нововековну филозофску и социјалну мисао међу првим теоретичарима уводи Хјум (David Hume). Присталице овако схваћеног идентитета полазе од претпоставке да сваки актер представља збир више различитих елемената, с тим да су ти елементи одређене (задате) величине. Сви они укупно, или кроз свој однос, детерминишу интересе сваког појединачног актера, те самим тим ограничавају његову способност рационалног деловања. Овом начину перципирања идентитета у нашем друштву су најближи они који баштине идеју „српске саборности”. Наиме, они су свесни разлика које постоје унутар „српског корпуса”, али уједно сматрају да „виши интереси” (интереси целине) надилазе постојеће разлике, те да у ту сврху захтевају кохеренцију у свом залагању и деловању – „саборност”³. За оба наведена примера (нарочито први), карактеристично је да су утемељени више на теоријским него ли на емпиријским основама, те да их суштински карактерише статичност идентитета (први случај) или непроменљивост саморазумевања једног идентитета (други случај).

Деветнаести век наметнуо је емпиријски приступ питању идентитета и то полазећи од тезе да поједини актери и њихови идентитети нису „вечна категорија” већ се стварају и обликују кроз интеракције. Интерактивни карактер идентитета по правилу је конфликтан, а сукоби на политичком плану чешће се јављају у обостраним настојањима за посебношћу и признањем него из чисто безбедносно-политичких или економских мотивисаних разлога. Ову тезу потврђује Љубиша Рајић када каже како „сукоб око бошњачког, црногорског, хрватског и српског идентитета има све одлике сукоба око посебности и признања те посебности”, и наставља „...тек се на дубинском плану, изван сфере идентитета, уочавају покретачке силе многостране модернизације тих колективитета и сукоба око прерасподеле политичке моћи, која је у почетку сукоба давала, а и још даје, економску моћ” (Рајић, 2004:12).

Правилном перципирању идентитета очигледно се не може приступати кроз једну компоненту, или само на индивидуалном или опште-универзалном нивоу, већ искључиво кроз антрополошку, социјално-психолошку, етно-културолошку, политичку, па и универзално-људску компоненту. Имајући у виду да су све ове компоненте наглашено динамичне, логично је ће да идентитет, као такав задржати динамичну природу, што га од стране неких аутора одређује као категорију која је „увек у раскораку са самим собом а ми увек у дилеми да ли смо бољи и ствар-

³ Теолошки појмови који се у временима турбулентних друштвених кретања инструментализују, било од стране десничарских политичких партија и организација, било од стране самог црквеног клера, свакако су појмови „светосавље” и „саборност”.

нији од идентитета, било да нам је наметнут, било да смо га сами изабрали” (Вукићевић, 2001:63).

Ови и бројни други примери указују на нужност проблематизовања појма – идентитет, колико год он често био перципиран на редукован и ескапистички начин, те упозорава да бављење идентитетском тематиком, управо због потенцијалних опасности продукованих различитим тумачењима, захтева нарочиту дивергенцију и епистемиологију становишта.

Политички идентитет и политика признања

Имајући у виду вишезначност појма идентитет, као и дивергентан карактер одговора који покушавају објаснити главне разлоге његове дискурзивне појавности, произилази да је реч о проблему који се у тој мери легитимисао битним да је неминовно морао задобити и политичко обележје. С тим у вези, противречности у вези са идентитетском проблематиком морају се решавати политичким средствима.

Политички идентитет се у основи дефинише као „скуп вредносних уверења неке особе (или групе особа) која се тичу њеног чланства у политичкој заједници” (Ступар, 1996:64). Мада он не представља фундаменталну компоненту личног идентитета у логичком смислу, нити та категорија изражава природну нужност, она у највећем броју случајева заиста представља саставни део вредносних ставова појединачних особа. Тако, за неку особу чланство у одређеној политичкој заједници може бити примарно својство њеног идентитета (односно вредност којој је највише привржена), међутим, за неку другу особу, идентификација са професијом или неком другом заједницом биће много важнији аспект њене личности, односно њених нормативних ставова. Оно што политички идентитет изражава је наша веза са одређеном групом људи која се одвија преко језика, образовања, социјализације, и јасно дефинисаног легалног статуса који одређује легална права и обавезе чланова ове групе. Ове везе са политичком заједницом су по својој логичкој природи контингентне, али су *de facto* саставни део нашег идентитета. Ипак, политички идентитет, иако модерно-еманципаторски битан, не решава све проблеме, а многи чак мисле да је већ „прекратак” (Cerutti, 2006:49), те да су га пробуђене идентитетске енергије толико надрасле да се мора рedefинисати.

Појединцима и групама у нормативном смислу се могу приписати универзална грађанско-политичка права, али то не мора значити се та

права и фактички признају са свим својим разликама које често одуда-рају од начелно статуираног грађанско-политичког универзализма. Управо из тог разлога политика идентитета се, у нешто изоштренијем социјално-филозофском и антрополошком (али и практичном смислу), често појмовно-теоријски дефинише и као политика признања. Појмом признања на најбољи начин се уводи стварни смисао међуидентитетске сношљивости и обзирности према идентитетским себствима. Признати значи уистину уважити другог и друге, а не само начелно - идентитетски установити њихово постојање. Политику признања карактерише особина да она више инсистира на односима него на пуком учовању и нормативном назначавњу чињеница, те, као таква, „своје упориште налази у поимању признања које има дугу и завидну традицију у социјално-теоријском и филозофском мишљењу” (Калањ, 2007: 127).

Као „промотери” политике признања, и то према врло селективном кључу, најчешће се наводе Русо (J. J. Rousseau), Смит (A. Smith) и, нарочито Хегел (G. W. F. Hegel), који је сматрао да се човјек разликује од животиње управо по томе што се не покорава пуком нагону одржања него, с ону страну својих биолошких заданости, тежи признању своје вредности у очима другог и других (Калањ, 2007:127). Неки савремени аутори попут Чарлса Тејлора (Charles Taylor), такође закључују како „постојање не би имало смисла ако би му се, као субјекту, одрицала повезаност, здруженост или јединство с другима”.⁴

Све изречено нас уверава да управо политика признања (истински уграђена у политички идентитет), даје потребан оквир за надвладавање националних, етничких, верских, културолошких и других ривалстава, тј. представља неопходан оквир за уважавање свих разноврсности политичког живота.

Екстремизам и политички идентитет

Проблематизовање политичког идентитета углавном се тиче констелације у којој би биле признате идентитетске аутентичности, с тим да оне не поприме разоран карактер, већ да се искажу у својој плодносно-сти и да, као такве (исказане кроз синтетички оквир), буду генератор разумевања и толеранције. Однос у којем нема политичке заједнице без уобличеног идентитета уз истовремену чињеницу да се политика иден-

⁴ Опширније у: Charles Taylor, *Sources of the Self, The Making of Modern Identity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989.

титета више пута у савременој историји показала као носилац најразорнијих рушилачких потенцијала, политичком идентитету даје прерогатив контраверзности.

Профилисање политичког идентитета увек подразумева и демаркацију у односу на „релевантног Другог”, који се третира било као непријатељ или као другачији ентитет. Утолико, фундаменталистичко потенцирање партикуларних идентитета увек носи изнова конфликтни потенцијал, јер оно претвара релевантног Другог у непријатеља, којег треба елиминисати.⁵ На тај начин широм се отварају врата екстремизму као, на жалост, недељивом пратиоцу политичког идентитета, јер „оно што је по нама крајње, још увек је наше, и често је у зони изразито субјективног доживљаја” (Симеуновић, 2009:14)

Као узроци екстремизма најчешће се наводе: недовршена урбанизација, специфични облици индустријализације и промена етнодемографске структуре друштва (нарочито у условима бурних и нерегулисаних миграционих процеса), наглашена склоност ка традицији и историји, национална и културна маргиналност. Набројени историјски фактори екстремизма сведоче о могућности његовог испољавања, практично у било ком друштву, и то најчешће „у зонама концентрације процеса недовршене модернизације и културне маргиналности” (Абрамович, 2003:3). Приликом проблематизовања идентитета као статичке категорије могуће је, такође, извести начелну узрочно-последичну паралелу између доследности и екстремизма. Доследност се, у ширем контексту, може поистоветити са непроменљивошћу мишљења (такође, статичка категорија) што је у колоквијалној употреби често проглашавано највећом врлином. „Човек који још увек верује да је земља плоча, не може се дичити доследношћу већ тврдоглавошћу и неразборитошћу, или како је ико могао остати одан Стаљину после открића злочина које је починио”? (Суботић, 2010:302).

Уопште узевши, попут потешкоћа приликом дефинисања „идентитета”, испоставља се да ништа лакше није одредити ни оно што називамо екстремизмом. Према Стивену Еткинсу (Stephen Atkings), „постоји тако мало ствари које је тако тешко дефинисати, као што је тешко дефинисати екстремизам” (Аткинс, 2004:25). Он даље каже следеће: „Ма колико да је рецимо тешко дефинисати тероризам, то представља ипак лакши задатак од дефинисања екстремизма. Екстремизам тиња иза политичке сцене а може да произведе далеко теже последице од терористичког акта” (Ибидем).

---

⁵ Више у: Томас Мајер, *Идентитет Европе*, Службени гласник, Београд 2009 и Ентони Гиденс, *Европа у глобалном добу*, Слио, Београд 2009, 47-81

Томас Кофи (Thomas Coffey) истиче искључиво криминализовани карактер екстремизма, док Нозик (Robert Nozick)⁶, екстремизму као основно обележје приписује изазивање стреса и неприхватање компромиса. Лакеров⁷ (Walter Laqueur) став да „људи са ауторитарним карактером обично прилазе екстремној десници” (Laqueur, 1996:6), не може се сматрати оригиналним, нарочито не у интердисциплинарном контексту. Како поменуте перцепције екстремизма садрже само фрагменте из широког спектра дејства савременог екстремизма, појавила се потреба за сублимацијом свих партикуларитета у једну свеобухватну дефиницију (прим. аут.) коју даје Драган Симеуновић када каже како је екстремизам ...„комплексна друштвена појава заснована на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите и ксенофобичној варијанти идентитетног механизма, које служе формирању и оправдању тешко дозвољивих ставова и агресивног понашања којима се, као непријатељска, угрожава нека расна, верска, етничка или друга група” (Симеуновић, 2009:158).

Према многим својим манифестацијама и консеквенцама које из њих произилазе, а највише према могућем степену деструктивности и успешности у дестабиловању политичких заједница, те могућношћу да елементе свог залагања и деловања угради у политички идентитет, екстремизам је у великој мери, мада не и увек, нераскидиво повезан са политиком.

Фактори екстремизма у политичком животу савремене Србије

Мноштво је партикуларитета на мапи екстремизма за које можемо рећи да, у већој или мањој мери, утичу на политички идентитет данашње Србије. У овом поглављу аутор обрађује постулате радикалне деснице, њено кокетирање са верски фундираним насиљем, те указује на аспект екстремизма у култури, као и правно (не)санкционисање овог облика политичког насиља.

Левица и десница као фактори крајности

Иако се претечом екстремистичких, па и терористичких група сматра анархистички покрет као покрет радикалне левице, чињеница је

⁶ Роберт Нозик (Robert Nozick 1938-2002), амерички професор и политички филозоф. Његов најзначајнији рад *Анархија, држава и утопија* (1974.) сматра се капиталним делом савремене политичке филозофије којим је извршио снажан утицај на теорије и уверења нове деснице.

⁷ Валтер Лакер, амерички историчар јеврејско-немачког порекла у свом капиталном делу *Europe in our Time*, заступа тезу да „попуштање конфликта између држава може да води појачавању конфликта унутар појединих друштава, да се унутар њих развије агресивни национализам различитих врста и деструктивних деловања”.

да су се у последњој декади прошлог, и првој деценији ХХИ века, околности умногоне промениле. Анархизам, са својим антипарламентарним залагањем, представљао је важно идеолошко залеђе екстремизма у ХИХ веку. Пост хладноратовски период обележен урушавањем источно-европских социјалистичких режима, представнике парламентарне левице углавном је усмерио ка различитим облицима социјалдемократије. Крајња левица остајала је све малобројнија и лоше парламентарно организована, па су део фрустрације овом околношћу преузимале екстремне политичке организације левице, од којих неке имају додира и са насилним облицима политичке борбе. Ипак, чињеница је да оваквих организација има све мање, као и да је њихов утицај у доброј мери маргинализован. Тако се екстремизам, као очигледно „жилава” категорија, по принципу „спојених судова” прелио на супростављени предзнак – десницу. Савремени десни екстремизам баштини сличне идеолошке поставке као и његови идеолошки преци, иако декларативно негира јасну везу са њима. Ове идеолошке поставке, према Бакићу (Бакић, 2007:36) су:

- 1) *крајњи расизам (и) или национализам*, а често и клерикализам, као тежња да се оствари што већа држава која је расно, етнички или конфесионално заснована, па се у том циљу не преза не само од расног, етничког или конфесионалног подјармљивања различитих, већ ни од њиховог „чишћења”;
- 2) *антисемитизам*⁸;
- 3) *антиисламизам*, пошто ислам наводно угрожава европску културу засновану на хришћанском идентитету;
- 4) *антилиберализам*, јер су либерали увек недовољно расно (конфесионално, национално) чврсти и склони издаји националних (конфесионалних, расних) интереса;
- 5) *антисоцијализам, антианархизам и антикомунизам*, јер су анархисти, социјалисти и комунисти као интернационалисти (некада и космополити) по дефиницији национални издајници;
- 6) *хомофобија*, при чему се хомосексуализам не сматра само неприродним, већ се заговара морални презир, правно санкционисање и физичко насиље према људима таквог сексуалног опредељења;
- 7) *сексизам* који заговара тезу да је место жене првенствено у кући, уз „узвишену” уздужност да рађа што више припадника нације и расе којој припада, јер се само тако исте могу одбранити од припадника других нација и раса које имају виши природни прираштај;

---

⁸ Антисемитизам представља нетрпељивост, мржњу или предрасуде према Јеврејима као религијској групи или нацији. Ова појава постоји још од средњег века, а врхунац јој је био средином ХХ. века када је у геноциду Хитлерове нацистичке Немачке страдало око 6 милиона Јевреја. У свом основном значењу, антисемитизам не представља мржњу према Семитима, већ само према једном семитском народу, Јеврејима. За мржњу према Арапима, такође семитском етницитету, рећи ће се да је неко расиста, али никада да је антисемита па би прецизнији назив за овај појам био антијеврејство.

- 8) страх пред непознатим, страним и другачијим, тј. *ксенофобија* која рађа насиље, те се сходно томе често заговарају анти-усељеничке мере, насиље према усељеницима (некада и националним мањинама) и милитаризам;
- 9) *антиамериканизам* као мржњи према Американцима и њиховим културним, економским, војним и политичким достигнућима и замислима;
- 10) *антимасонство* због „натприродне моћи” коју користе за управљање целим светом;
- 11) *непријатељство према глобализацијским процесима и међународним повезивањима* (нпр. антиевропејство или евроскептицизам, антимондијализам, антиглобализам);
- 12) проучавање фашистичких и десно-ауторитарних режима из прошлости како би се нашли *узори за будућност*;
- 13) *ауторитарност* као социјално-психолошка „мустра” крајњег национализма, хомофобије, антисемитизма, антимасонства, склоности за стварањем теорија завере, милитаризма и сл;
- 14) *визија пожељног друштва* која подразумева веома често једнорасна, једноконфе-сионална и једнонационална друштва.

Приликом сврставања одређеног покрета, организације или политичке странке у оне са прерогативима радикално десних, потребно је испољити нарочиту прецизност. Тако се не може сматрати нужношћу да странке или покрети имају све набројене „симптоме” приликом њиховог сврставања у корпус радикално десних. Довољно је да имају већину њих, па да заслужи овај назив. Исто тако, ако нека политичка странка има у идеологији три или четири црте од овде побројаних, нпр. ауторитарност, крајњи национализам, сексизам и хомофобију, то још увек не значи да је радикално десна, иако се са сигурношћу може рећи да се значајно ближи десном полу идеолошко-политичког спектра (Бакић, 2007:37).

Иако се добар део „постулата” савремене радикалне деснице поклапа са прокламацијама њихових претходника, поставља се питање колико је савремени десни екстремизам резултат постмодерне, а колико остатак класичног фашизма? Према Куљићу (Куљић, 2002:125), данашња екстремна десница може се проучавати на више нивоа:

1. Екстремно десне партије које се у периодима акутних сукоба отворено фашизују;
2. Теоријски центар и идејна средишта деснице, тј. интелектуалци различитог формата и установе које осмишљавају расизам, шовинизам и фашизам;
3. Омладинска фашистичка поткултура – политизовани ултраши без идеолошког нивоа, агресивни дифузни расисти (навијачи, скинси) који испољавају протестну мржњу против свега што је етнички другачије.

У овом тренутку не може се рећи да на страначкој мапи Србије постоје политичке странке (бар не оне парламентарне) које отворено кокетирају са постулатима крајње деснице. Истовремено, посејано семе екстремизма деведесетих (неки аутори ће рећи да полазно морамо баратати и значајно старијим датумима) значајно утиче на обликовање политичког идентитета данашње Србије.

Правни угао

Из перспективе грађанског тумачења, темељни проблем у случају свих оних посткомунистичким земаља, које су обележене високим степеном етничке хетерогености, јесте у томе што њихови нови, посткомунистичко-демократски уставни нису засновани на грађанско - републиканском, већ на етницистичком принципу. Говорећи о манама овако конципираних уставних одређења у пост-комунистичким земљама (па и у Србији), Ненад Димитријевић истиче како је тачно да „њихови уставни дефинишу демократске правне и политичке институције, процедуре политичког одлучивања, те каталоге индивидуалних права. Али, с друге стране, вредност тих елемената либералног конституционализма већ је на старту оспорена националистичким одређењем заједнице. Посткомунистички уставотворци определили су се за концепт приватизоване етничке државе, односно државе која је виртуелно власништво већинске нације” (Димитријевић, 2007:167).

У политичком животу, па и у широј јавности Србије делују међусобно два међусобно супротстављена (често и наглашено антагонизована) тумачења идентитета. То су етно-национално и грађанско тумачење политичког идентитета Србије. Уколико на идентитет гледамо као на конструкт, очигледно је да је у Србији, од 90-тих година XX века до данас, веома јак а можда и доминантан етно-културални конструкт с тенденцијама ретроградног (ре)артикулисања на основама клерикализације, ретрадиционализације и репатријархализације, као и с видним јачањем екстремне деснице у јавном простору.⁹

Такође, уколико правни угао посматрања преместимо са уставног на онај „оперативни” ниво, може се видети како се у последњих двадесетак година рада нашег правосуђа уочава упадљив изостанак кривичних прогона за већину кривичних дела са екстремистичким предзна-

---

⁹ Опширније на тему јачања екстремне деснице у савременој Србији у: Драгица Вујадиновић, „The Ethnification of Politics and Society in Contemporary Serbia”, in: *Serbia in the Maelstrom of Political Changes*, Belgrade 2009, pp. 55-75.

ком. Изузетак од наведеног представљају кривична дела оружане побуне и тероризма, а везана су за збивања на Косову и Метохији, искорак везан за процесуирање ратних злочина и сарадњу са трибуналом у Хагу, као и неколико следећих примера:

1. Уставни суд Србије је јуна 2011. забранио рад неофашистичке организације „Национални строј” као тајне организације која шири националну и верску мржњу.
1. Годину дана касније, у оквиру напора друштва да се обрачуна са екстремистичким идејама и групама забрањено је деловање ултрадесничарске организације „Образ”. Њихово све приметније и често насилно деловање које је угрожавало животе других протеклих година било је непосредан повод да се од стране Државног тужилаштва Србије, још 2008. године упути иницијатива за забрану рада и деловања те организације.
1. Новембра 2006. лидер „Националног строја” Горан Давидовић, звани Фирер, осуђен је на годину дана затвора због ширења верске, националне и расне мржње.
1. Вођа „Образа” Младен Обрадовић априла 2011. првостепено је осуђен пред Вишим судом у Београду на две године затвора због организовања нерета током Параде поноса, 10. октобра 2010. године, а његови сарадници из Образа Дамир Грбић и Крста Миловановић на по годину дана затвора.

Премда овакве и сличне мере иду у прилог смањењу екстремизма и насиља уопште, њихова забрана неће искоренити екстремизам јер су за то потребне темељније промене у самом друштву. Такође, кажњавање крајњих извршилаца кривичних дела уз изостанак санкционисања подстрекача неће довести до испуњења тешког задатка који се налази пред нашим судством.

Политички екстремизам који долази од носилаца власти, укључујући ту и законодавну и извршну власт, али и од других политичких јавних личности као креатора модела дозвољеног понашања, посебан је проблем. Штавише, понекад се стиче утисак да се од јавних личности све више очекују екстремни ставови, који уз политичку идентификацију постају део интерно-политички пожељне, популистичке демагогије. Проблем треба очигледно схватити на тај начин да он није садржан само у креаторима порука које се шаљу, већ (што је нарочито важно) и у онима који их примају. У политички здравом окружењу, у коме би највећи, најснажнији и најнепожељнији политички екстремизам био изопштен заједно са носиоцима таквих идеја, било би задовољено и начело слободе говора и несанкционисања за јавно изнето мишљење. Ипак, због изостанка таквог односа снага у нашем друштву навиклом на ратове и сиромаштво који су праћени свакодневним порукама мржње

усмереним на „оне друге који су нам за то криви,” била је и још увек је неопходна реакција правосуђа (Бељански, 2007:91).

Религија

Уколико би тврдњу француског филозофа Паскала (Blaise Pascal, 1623-1662), изречену у делу „Мисли”, да „људи зло никада не чине никада тако потпуно и тако радосно као из верског убјеђења”, узели за релевантну, тада би и одговор на питање да ли политички екстремизам извире (и)из религије могао бити потврдан. Међутим, треба имати у виду да је Паскал промишљао у време када су ране од Тридесетогодишњег рата у име вере између католика и протестаната биле исувише свеже. Последице овог рата представљају егземпларску категорију погубности конфликта за, и у име вере. Спој вере и политике и у овом случају био је очигледан и представља један од еклатантнијих примера из прошлости који нам указује на последице сједињавања цркве и државе, како је то био случај у средњем веку.

Да би разумели искон екстремистичког у пољу религије неопходно је поћи од чињенице да се о тзв. натприродном бићу не може имати знање, већ само веровање. Тако се у етичким системима светских религија на пиједестал поставља дужност веровања, и то на начин који одговара искључиво тој религији. Овако формиран конструкт који обавезу веровања поставља на прво место, подразумева да се љубав према другом човеку хијерархијски поставља степеницу ниже, као и да се њен капацитет ограничава на припаднике исте вере. Тиме се успоставља основа за стварање нетолеранције (касније и испољавања отвореног насиља према следбеницима осталих религија или према онима који нису религиозно опредељени.

Појава плурализма (као категорије која подразумева истовремено постојање мноштва објашњења смисла и животних форми), још иницијално је означена као једна од највећих опасности за религију. Управо против плурализма, као једног од најзначајнијих обележја савременог света и новог времена, често је уперен врх оштрице тзв. „екстремних верника”. Будући да су верски екстремисти убеђени да имају најбоље одговоре на „сва питања света”, као и доминантну моралну, па и животну праксу, они су става да их, као такве, морају мисионарски, а неретко и милитантно, саопштити или чак наметнути својој секуларној околини. Како је ово, нарочито у савременом свету, најчешће могуће кроз коришћење политичких и друштвених инструмената моћи, отуда је разумљива тежња верских групација за значајнијим утицајем на политику и

друштвену елиту. На овај начин долазимо до те критичке тачке где се преплићу религија и политичка моћ. Тамо где религија и моћ, односно држава, нису одвојени, држава је често (небројен је број оваквих примера у савременом свету) изложена искушењу да религијске захтеве примени на све поданике.

Ни Србија није остала поштеђена ескалације овог облика политичког¹⁰ насиља. Екстремистичка вербална залагања, а често и отворено насиље које десничарске екстремистичке организације и појединци у Србији спроводе, веома често имају оправдање како се све то чини због узвишених православних разлога, уз коришћење познатих флоскула типа: „За крст часни и слободу златну”, „Са вером у бога” и слично. Поједини црквени великодостојници не чине ништа да спрече овакве појаве. Шта више, велики је број случајева да се у својим обраћањима верницима често користе нечим за шта се у цивилизованом свету употребљава терминолошко одређење – говор мржње, те на тај начин постају својеврсни *спиритус мовенс* клерикално-десним екстремистичким вођама и њиховим следбеницима. У јавном делању са карактеристикама шовинизма, ксено и хомофобије, антилиберализма, антиамериканизма, сексизма и сл., које често поприма провале отвореног насиља, „војници екстремизма” савремене Србије често се позивају да је њихова „мисија” у сагласју са православљем (још чешће је у употреби „светосавље”) и „традиционалним вредностима српског народа. Такође, дихотомија између кровних институција верника који практикују начела најмлађе монотеистичке религије у Србији (Исламске заједнице Србије и Исламске заједнице у Србији), као и деловање радикалног вахабистичког покрета, могу се посматрати као примери екстремизације прилика у име религије (или различите интерпретације исте) у Новом Пазару и околини.

Култура

Пре него се упустимо у егзегезу очигледне дисторзије на пољу културе, понајпре би се морали упитати шта то све у данашњој културној пракси Србије спада у домен стварања, садржаја и деловања што би се могло подвести под овај образац. Карактеристичност земаља бившег источног блока (начелно и осталих Европских земаља), огледа се у томе да значајан део културне стимулације и продукције потиче из државног

¹⁰ Због очигледне повезаности екстремизма у окриљу религије са десничарским организацијама, верски фундиран екстремизам можемо посматрати као раг excellence политичко питање.

сектора, који углавном финансира производњу готово свих садржаја из ресора „елитне културе”. САД имају битно другачији приступ овом проблему. Наиме, амерички модел са већ одавно доказаним успехом који је (сличан пример је и са Великом Британијом) остварио њихов „културни империјализам”, карактерише особеност да културу не финансира држава већ приватни сектор. Рефлексије овог својеврсног империјализма на економску и војну моћ највеће силе савременог света, свакако су непорециве. Америчка теоретичарка културе Дајана Крејн (Diana Crane), разликује две врсте културе: „културу коју производе националне културне индустрије и ону која настаје у оквиру урбаних поткултура, укључујући ту и различите уметничке светове и етничке поткултуре” (Craine, 1992:50). Управо ове урбане подкултуре учиниле су да се амерички културни модел путем глобализације и америчке економске надмоћи снажно преноси на многа друштва, укључујући и наше. Овакве подкултуре генерисале су нешто што би се дало окарактерисати као „културна индустрија”. Према Визанду (Andreas Wiesand), културне индустрије чини „разнолика група испреплетених сектора у привреди (...), то су активности повезане са културом смештене унутар разних сектора приватне индустрије попут ‚музичке индустрије’, ‚књижевности и тржишта књига’, ‚филмске и телевизијске индустрије’, те ‚извођачке и забављачке уметности’. Стога је веома важно схватити да термин ‚културне индустрије’ не укључује културне активности које пружа јавни сектор нити друге културне институције које су потпомогнуте јавним фондовима.”¹¹ У односу на већ помињани модел диференцијације културе лако се може закључити да су садржаји културе засновани на уметничким критеријумима и образовању тзв. елитне, па и алтернативне уметничке културе, од минималног утицаја на наше друштво, остаје нам да се суочимо са оним што очигледно има пресудан и доминантан утицај. Реч је обрасцу масовне и популарне културе која се, кроз садржаје лаке забаве и неохедонизма, на еклатантан начин „огољава” анализом наших медија. Оно што изазива забринутост јесте чињеница да овај образац, у одсуству другачијих садржаја, следи разочаравајуће велика¹² маса становништва. Говорећи о „дефициту” културе опхођења у нашем друштву Ратко Божовић каже: „Нема ништа од културе опхођења у заједници у којој је најприсутнија мржња као антрополошка грешка и

---

¹¹ Опширније у: Andreas Wiesand, „Шта су то културне индустрије и зашто су оне толико интересантне за урбани, регионални и државни развој”, у: Културна политика – развојни аспекти културних индустрија, BalkanKult, Београд, 2002.

¹² Према истраживањима „AGB Nielsen”, најгледанији догађај у 2012 години било је проглашење победника у финалу „Grand festivala” који је пратио скоро сваки други гледалац у Србији са укљученим ТВ апаратом.

дефект осећајности. Мрзители се поистовећују са својом мржњом и без те апсурдне страсти, они и не постоје.”¹³ Доводећи у везу наш особен културни образац са екстремизмом, Божовић истиче: „Овде су најприсутније све форме екстремизма, а оне су неспојиве са културом и толеранцијом” и наставља: „Кад умна култура постане детерминанта целокупног живота а не ирационална политика, кад се умакне материјалном сиромаштву и моралном суноврату, тек тада се стварају истинске претпоставке за цивилно друштво и цивилизовано свакодневље”.¹⁴

Све изречено само нас утемељује у перцепцији да се, од телевизије до издаваштва, наша култура своди на популистичке обрасце који некритички и намерно пропуштају садржаје политичког екстремизма, нетолеранције, порнографије и релативизације злочина. Налазимо се у зачараном кругу: док се ниво свести просечног „конзумента” не подигне, док се не унапреди политичка култура и умање различити облици нетолеранције, док се националним и политичким консензусом и путем свих медија не осуде ратни злочини, национал-шовинизам, као рецидиви деведесетих који су још увек делимично и садашњи, наш квалитет живљења и културе биће недопустиво ниски. Како то примећује Ивана Кроња, „све набројено не може се догодити без културног отварања, које мора бити без ксенофобије али и без имплементације јефтиних облика западног културног империјализма, и мора ићи и према изнутра и према споља: и према домаћим непрепознатим носиоцима квалитетних вредности и према богатој светској културној сцени данашњице”, и наставља, „другим речима, ако Србија види Рембрантову изложбу, врхунац хуманистичке културе саосећања, и изложбу о Сигмунду Фројду, и ако медији кажу да је то ОК, и ако се више пласирају независни интелектуалци и уметници, уместо сервилних емисија са носиоцима власти, онда ће и таблоиди доспети у други план, будући да сада немају конкуренцију” (Кроња, 2007:85).

Закључна разматрања

Ако појму идентитета приђемо на социјално-психолошки начин према којем је идентитет „место у друштвеном свету”, онда је лакше разумети како је потреба човека за припадањем од вајкада пратила људско друштво кроз његову еволуцију. Управо екстремизам се јавља као

¹³ Интервју са проф. Ратком Божовићем, „Избегли из нормалног живота”, *Етна*, бр. 65 Београд, 2007

¹⁴ Ибидем.

упоран трагач за неоформљеним, пољуљаним, или изгубљеним идентитетом. По многим својим манифестацијама и консеквенцама које из њих произилазе, а највише по могућем степену деструктивности и успешности дестабиловања неке политичке заједнице, као и могућношћу да партикуларитете свог залагања и деловања угради у политички идентитет, екстремизам је у великој мери, мада не и увек, нераскидиво повезан са политиком.

Како смо већ као кључне узроке екстремизма означили недовршену урбанизацију, специфичне облике индустријализације и промену етнодемографске структуре друштва (нарочито у условима бурних и нерегулисаних миграционих процеса), наглашену склоност ка традицији и историји, те националну и културну маргиналност, лако се уочава да се српско друштво данас налази у скоро егземпларским условима за јачање екстремистичких тенденција.¹⁵

Анализирајући постулате крајње деснице на глобалном нивоу са својим еквивалентима у Србији, уочава се значајна подударност. Истина, у овом тренутку се не може рећи да на страначкој мапи Србије постоје политичке странке (бар не оне парламентарне) које отворено кокетирају са овим начелима крајње деснице. Истовремено посејано семе екстремизма деведесетих неминовно утиче на обликовање политичког идентитета данашње Србије. Управо због обележја екстремизма у виду његове привидне латентности, наметнула се потреба да се овај проблем сагледа из различитих углова посматрања (правних, религијски, културолошких и сл.).

У политички здравом окружењу, у коме би највећи, најснажнији и најнепожељнији политички екстремизам био изопштен заједно са носиоцима таквих идеја, било би задовољено и начело слободе говора и несанкционисања за јавно изнето мишљење. Ипак, због изостанка таквог односа снага у нашем друштву навиклом на ратове и сиромаштво који су праћени свакодневним порукама мржње усмереним на „оне друге који су нам за то криви,” потребна је значајнија реакција правосуђа.

Уколико говоримо о верској компоненти екстремизма данашње Србије, лако можемо упасти у замку како тај облик виоленције излази из „делокруга” политичког насиља. Међутим, узимајући у обзир карактер залагања екстремних „верника” уочавамо нераскидиву повезаност са скоро свим компонентама радикалног десног екстремизма попут шо-

---

¹⁵ Од свих набројених узрока екстремизма, једино се, као особеност нашег друштва, не би могла окарактерисати „ресорна индустријализација” која је својствена за неке арапске и латиноамеричке земље, а првенствено се односи на делатност „нафтних барона” и „наркобосова”.

винизма, ксено и хомофобије, антилиберализма, антиамериканизма, сексизма и слично. Произилази да је овакав „хибридни” екстремизам са елементима клеро-национализма, у ствари *par excellence* политички екстремизам, који у значајној мери утиче на политички идентитет Србије.

Улога „културних” посленика и највећег броја медија (или боље речено њихова индиферентност) у Србији, такође су средство за продукцију популистичких образаца који некритично и намерно пропуштају садржаје политичког екстремизма, нетолеранције, порнографије и релативизације злочина, те се унапређење политичке културе јавља као неизоставни фактор у профилисању модерног политичког идентитета.

Коначно, постоји још један фактор екстремизације нашег друштва који није посебно анализиран у овом раду, али који прожима све наведено, а то је транзиција. Поред већ много пута елаборираних теза по којима се као транзициони период ограничава на последњих двадесетак година, истина је да је проблем далеко сложенији, или како то одлично примећује Бранка Прпа, „Србија је у транзиционом периоду већ две стотине година и идентитет, је управо због те две стотине година транзиције, конфликтна категорија” (Прпа, 2004:48).

Очигледно је да постоји низ специфичности које је неопходно узети у обзир када је о овој теми реч. Намера овог рада била је да укаже на опасности са којима се наше друштво сусреће, а које се, неки би рекли неопажено, уграђују у политички идентитет модерне Србије.

Литература:

1. Atkins, Stephen (2004), *Encyclopedia of Modern Worldwive Extremists and Extremists Groups*, Greenwood Press, Westport, Connecticut London
2. Bakić, Jovo (2007), *Radikalne ideološko-političke stvarnosti savremene Srbije*, Hereticus, br. 2, Beograd, (31-66)
3. Beljanski, Vladimir (2007), *Pravo i politički ekstremizam- mogućnost primene represije* u: *Hereticus* br. 2., Beograd, (87-92)
4. Brubacker Rogers (2001), *Au-delà de l'„identité”*, *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 139, No. 1, , pp. 66-85.
5. Božović, Ratko (2007), *Izbegli iz normalnog života*, intervju u: *Etna*, br. 65 Beograd
6. Cerutti, Ferio (2006), *Identitet i politika*, *Politička kultura*, Zagreb
7. Crane, Diana, (1992), *The Production of Culture*, Sage Publ.
8. Dimitrijević, Nenad (2007), *Ustavna demokratija shvaćena kontekstualno*, Fabrika knjiga, Beograd
9. Gidens, Entoni (2009), *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd

10. Kalanj, Rade (2008), *Teorijsko suočavanje s izazovima identiteta*, u: Cifrić, Ivan, Relacijski identiteti. Prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva. Hrvatsko sociološko društvo/Institut za društvena istraživanja. Zagreb
11. Kronja, Ivana (2007), *Kultura i politički ekstremizam u: Hereticus br.2*, Beograd, (76-86)
12. Kuljić, Todor (2002), *Prevladavanje prošlosti. Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
13. Laqueur, Walter (1996), *Fascism*, Oxford University Press, New York
14. Majer, Tomas (2009), *Identitet Evrope*, Službeni glasnik, Beograd
15. Pajin, Abramović Emil (2003), *Socijalna priroda ekstremizma i terorizma u: Republika*, broj 304, Beograd
16. Prpa, Branka (2004), *U tranziciji dve stotine godina - Identitet kao osnova tranzicije*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, (48 -50)
17. Rajić, Ljubiša (2004), *Preduslovi rasprave o identitetu - Identitet kao osnova tranzicije*,
18. Evropski pokret u Srbiji, Beograd , (11-16)
19. Simeunović, Dragan (2009), *Terorizam: opšti deo*, Pravni fakultet, Beograd
20. Stupar, Milorad (1996), *Pojmovno određenje političkog identiteta*, Filozofija i društvo , Beograd, (63-74)
21. Subotić, Milovan (2010), *Određenje ekstremizma, Vojno delo*, jesen, Beograd, (297-313)
22. Taylor, Charles (1989), *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts,.
23. Vujadinović, Dragica (2009), *The Ethnification of Politics and Society in Contemporary Serbia*”, in: *Serbia in the Maelstrom of Political Changes*, Belgrade, (45-60)
24. Vukićević, Slobodan (2001), *Fenomen identiteta i integracioni procesi Balkana u EU*, Sociološka luča V/I (62-77)
25. Wiesand, Andreas (2002), *Šta su to kulturne industrije i zašto su one toliko interesantne za urbani, regionalni i državni razvoj*, u: *Kulturna politika – razvojni aspekti kulturnih industrija*, BalkanKult, Beograd

Extremist Tendencies as an Obstacle to (Re)shaping the Serbian Political Identity

Summary: Starting from basic identity postulates (later from political identity and politics of recognition), the author is analyzing the influence of extremist tendencies in our society on (re)shaping of political identity. Cause and effect relation of extremism and political identity is manifested through one of the important extremism characteristics, which is its persistent pursuit for immature, shaken, and lost identity. Because the designated key causes of extremism are unfinished urbanization, specific forms of industrialization, change of ethnic and demographic society structure, emphasized affection towards tradition and history, and national and cultu-

ral marginality, it is easy to notice that the Serbian society today is located in almost exemplary conditions for strengthening the extremist tendencies. Through analysis of extremist tendencies which are mostly expressed in the sphere of right extremism from different points of view (legal, religious, cultural, etc.), the author concludes that the dealing with this reality is of utmost importance for (re)shaping of political identity of modern Serbia, and one of the conditions for inclusion into contemporary world and time currents.

Key words: political identity, politics of recognition, violence, right-wing extremism, religion, culture